



Buğda, Alimcan ve Rıza, Necip (2023). Mühimmatü'z-Zevceyn Adlı Eseri Özelinde Şemsuddin Dâmolla'nın İslam Aile Hukukuna Dair Görüşleri, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2023 /21, s. 22-37

## MÜHİMMATÜ'Z-ZEVCEYN ADLI ESERİ ÖZELİNDE ŞEMSUDDİN DÂMOLLA'NIN İSLAM AİLE HUKUKUNA DAİR GÖRÜŞLERİ

[Araştırma Makalesi / Research Article]

Alimcan BUĞDA\*

Necip RIZA\*

GelişTarihi: 06.04.2023

Kabul Tarihi: 26.05.2023

### Öz

Yüce yaratıcı, insanı eşref-i mahlûkat olarak yaratması, göklerdeki ve yerdeki bütün varlıkları onun hizmetine vermesine rağmen ona hayatını tek başına sürdürebilme özelliği vermemiştir. Dolayısıyla insanın bulunduğu her ortamda toplu bir şekilde hayatını devam ettirmesi yaratılışının gereğidir. Sosyal yaşamın sağlıklı biçimde sürmesi ve beşerî münasebetlerin barış, güven ve huzur içinde devam edebilmesi ise sağlıklı bir ailenin inşa edilmesi ile mümkün olur. Aile her ne kadar toplumsal yaşamın önemli bir göstergesi ve toplumun temel taşı oluşturduğu esas amil olsa da kurulan bu ailenin korunması ve sağlıklı bir şekilde devam ettirilmesi bir o kadar önemlidir. Bu konuda aile bireylerinin özellikle karı-kocaların bilinçli olmaları ve kendilerine düşen sorumlulukları yerine getirmek için özen göstermeleri gerekir. Aile kuran çiftlerin karı-koca ilişkilerinde üstlenmesi gereken sorumlulukları veya vazifelerini göz ardı etmeleri ailenin sağlıklı bir şekilde devam ettirilmesine engel olabilir. Karı-koca arasındaki evliliğin sona ermesi çocukların yetim bırakılmasına, sosyal, psikolojik ve ahlaki bakımdan problemli yetişmelerine yol açar. Böyle durumların yaygın olduğu toplumda ise barış, güven ve istikrarın sağlanma olasılığı çok düşük olur.

Bu makalede Doğu Türkistan'da yaşamış, yakın dönem ulemasından Şemsuddin Dâmolla'nın yukarıda zikredilen amaç doğrultusunda kaleme aldığı Mühimmatü'z-Zevceyn adlı eseri incelenmiştir. Bu bağlamda önce müellifin biyografisine yer verilmiş, ardından fıkhi görüşleri tahlil edilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Fıkıh, Aile Hukuku, Karı-Koca, Uygur Toplumunu, Şemsuddin Dâmolla.

### ŞEMSUDDİN DÂMOLLA'S VIEWS ON ISLAMIC FAMILY LAW IN THE SPECIAL OF MÜHİMMATÜ'Z-ZEVCEYN

#### Abstract

Although the Almighty Creator created man as a ashraf-ul-makhlûq (the most honorable creatures) and put all the beings in the heavens and the earth at his service, he did not give him the ability to continue his life alone. Therefore, it is a necessity of creation for human beings to continue their lives collectively in every environment. The healthy continuation of social life and the continuation of human relations in peace, security and tranquility is possible through the construction of a healthy family. Although the family is an important indicator of social life and the main factor that forms the cornerstone of society, it is just as important to protect and maintain this family in a healthy manner. In this regard, family members, especially husbands and wives, need to be conscious and take care to fulfill their

\*Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Bölümü, e-posta: abugda@ksu.edu.tr

Orcid: 0000-0002-3190-0146

\*Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, e-posta: nejibu77@gmail.com

Orcid: 0009-0008-6602-8889

*responsibilities. If couples who start a family ignore the responsibilities or duties that they should undertake in husband-wife relationships, it may prevent the family from continuing in a healthy way. The dissolution of a marriage between a husband and wife can leave children orphaned and socially, psychologically and morally problematic. In a society where such situations are common, peace, trust and stability are unlikely to be achieved. In this article, the work Mühimmatü'z-Zevceyn written by Shamsuddin Dâmolla, one of the recent scholars who lived in East Turkistan, for the above-mentioned purpose is analyzed. In this context, first the biography of the author is given and then his jurisprudential views are analyzed.*

**Keywords:** *Fiqh, Family Law, Husband and Wife, Uyghur Society, Shamsuddin Dâmolla.*

## Giriş

İnsan cemiyet hâlinde yaşayan bir varlıktır. Toplumun temel taşı oluşturulan en küçük sosyal kurum ise ailedir. Ailenin sağlam bir temel üzerine bina edilmesinin toplumun ahlaki ve kültürel açıdan gelişmesine önemli katkıları bulunmaktadır. Bu katkıların en önemlisi insan neslinin kıyamete kadar devamını sağlamasıdır. Bunun sağlanması aile kurumunun hukuki ve ahlaki düzenlemelerle koruma altına alınması gerekir. İslam dini aile olmaya büyük önem vermiş, aile olmanın esası olan evlenmeyi teşvik etmiş ve kolaylaştırılmasına da vurgu yapmıştır (Nûr, 24: 32). Maddi imkânsızlıktan dolayı evlenmekten çekinenleri de aile kurma hususunda cesaretlendirmiştir. Hz. Peygamber'in hadislerinde de evliliğe özendirilen tavsiyeler bulunmaktadır (Buhârî, 1893: 5066). Klasik fıkıh kaynaklarında, evlilik hakkında nikâh akdinin yapılması ve sona ermesi ile ilgili ayrıntılı bir biçimde incelenmektedir. Aynı anda evliliğin korunması, karı-kocaların hak-hukukları, geçinme adabı ve sorumlulukları beyan edilmektedir.

Yakın tarihe kadar şeri hukukunun yürürlükte olduğu Doğu Türkistan uleması da diğer beldelerde olduğu gibi İslam hukukunun çeşitli alanlarında çalışmalar yapmışlardır. Bunlardan birisi 1933 yılında Doğu Türkistan'da kurulan İslam Cumhuriyeti'nin Vakıflar Bakanlığı görevini üstlenmiş olan Şemsuddin Dâmolla'nın *Mühimmatü'z-Zevceyn* adlı eseridir. Nitekim kendisi aynı zamanda döneminin ileri gelen din âlimlerinden biridir. Eserin dili ise Çağatayca olup muhtevası eşlerin sorumluluklarına ait konuları içermektedir. Eserin söz konusu yıllardaki Doğu Türkistan halkının aile yapısı ve toplumsal ilişkilerin tespit açısından önem arz ettiğini düşünüyoruz. Bu çalışmada önce müellifin biyografisine yer verilecek ardından da fıkhi görüşleri ele alınacaktır. Bu bağlamda müellifin referans aldığı hadisler ve fıkhi görüşlerin ilgili kaynaklardaki yerleri tespit edilecektir. Ayrıca *Mühimmatü'z-Zevceyn* adlı bu eser, zamanında matbu olarak neşredilmemiş, daha sonra Doğu Türkistanlılar arasında Çağatay Uygur Türkçesiyle el yazısı şeklinde nüsha edilip çoğaltılmıştır. Elimizdeki nüsha da el yazısı ile yazılmış olan nüshasıdır. Farklı nüshalarına ulaşamadığımız için makalede sadece elimizdeki nüshayı esas aldık. Bu nüsha matbu olmadığı ve herhangi bir kütüphane arşivinde bulunmadığı için makalede dipnot olarak kaynak gösterirken (Dâmolla, XX: 11) şeklinde dipnot kullandık.

## 1. Şemsuddin Dâmolla'nın Hayatı

Müellifin adı Şemsuddin, babasının adı Turdi'dir (Durdu); Dâmolla ise onun lakabıdır. O, 1874 yılında Doğu Türkistan'ın Kaşgar İline bağlı Artuş kasabasının Törkül köyünde dünyaya geldi. Temel eğitimini Artuş'ta tamamladıktan sonra Kaşgar'daki meşhur *Hanlık Medresesi*'nde bir müddet eğitim gördükten sonra Buhara gibi Orta Asya'da bulunan diğer yüksek ilim merkezlerinde tahsilini sürdürdü. Dâmolla, bu ilim merkezlerinde İslami ilimlerin yanı sıra edebiyat, tarih, mantık, şiir, coğrafya, matematik ve astronomi alanlarında da büyük başarılar elde etti. Ayrıca Hindistan ve Arabistan'daki ünlü ilim adamları ile fikir alışverişlerinde bulunarak onların büyük methiyelerine nail oldu. 1905 yılından hayatının sonuna kadar Kaşgar Hanlık Medresesi'nde eğitim-öğretim işleri ile meşgul oldu. Doğu Türkistan'ın dört bir yanından gelen talebelere hocalık yaptı. Bu süreç içerisinde hocası

Abdülkâdir Dâmolla (ö. 1924) (Yıldız, 2020: 306, 307) ve meslektaşı Sâbit Dâmolla (1883-1941) (Kurban, 2020: 307-309) ile birlikte halk içerisinde yayılan taassup, hurafe, cehalet ve tefrika gibi problemlere karşı irşat, ıslahat ve aydınlatma faaliyetlerinde bulundu. Doğu Türkistan'ın özgürlüğü için yapılan çeşitli faaliyetlerde aktif görevler aldı. Kaşgar'da kurulan İstiklal Cemiyeti'ni yakından desteklemekle birlikte Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin resmen kurulup dünyaya ilân edilmesine büyük ölçüde katkı sağladı. Ardından da yeni kurulan bu Cumhuriyet'te Vakıflar Bakanı görevine tayin edildi. 1934 yılında hastalık sebebiyle Kaşgar'ın Maralbeşi ilçesinde vefat etti. (Mahsum Hacı, 1984: 10-11; Seyit ve Rozi, 1997: 183-184; Buğda, 2018: 152-153).

## 2. Hocaları ve Talebeleri

Kaynaklarda, Şemsuddin Dâmolla'nın Kaşgar ve Buhara'da ilim tahsil ettiği süreç içerisinde çeşitli ilim dallarında döneminin ileri gelen birçok âliminden ders aldığı bilinmektedir. Fakat bu hocalar arasında, Doğu Türkistan'da cedidçilik fikrini ilk temsil eden meşhur âlim ve ıslahatçı lider Abdülkâdir Dâmolla haricinde hiçbirinin ismi zikredilmemektedir.

Talebelerine gelince Dâmolla Buhara'da tahsilini tamamladıktan sonra yurduna dönüp Kaşgar Hanlık Medresesi'nde hocalık görevini üstlendi ve bu vazifeyi hayatının sonuna kadar sürdürdü. Bu sırada Doğu Türkistan'ın çeşitli bölgelerinden gelen binlerce talebeye ilim öğretti. Dâmolla'dan ders alan öğrenciler arasında, Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşundan evvel Hoten bölgesinde kurulan İslam Hükümeti'nin lideri din âlimi, tarihçi ve devlet adamı Muhammed Emin Buğra'yı (1901-1965) başta zikredebiliriz. Onun dışında ünlü şair, hattat, tarihçi, tabip ve devrin öğretmeni olarak bilinen Tiypzat Tahiri gibi ünlü isimler bulunmaktadır (Mahsum Hacı, 1984: 10-11; Buğda, 2018: 52-153).

## 3. Eserleri

Doğu Türkistan tarihinde çok önemli hizmetler yapmış ve devletin kurulmasına büyük ölçüde katkı sağlamış olmasına rağmen Dâmolla'nın hayatı ve eserleri ile ilgili yeterli yazılı kaynak bulunmamaktadır. Araştırma sürecinde müellife ait üç parça eser tespit edilmiştir. Bunlardan biri çalışmamızın konusu olan ve müellifin İslam aile hukukunda karı-koca ilişkisi bağlamında kaleme aldığı *Mühimmatü'z-Zevceyn* adlı eserdir. Bir diğeri ise cihadın önemi ve hükmü ile ilgili telif ettiği *Hükm-ü İlâhî*<sup>1</sup> adlı makale niteliğindeki küçük hacimli bir risaledir. Kaynaklarda yazarın yakın arkadaşı, ilim adamı ve ünlü şair Hüseyin Tecelli'nin biyografisi hakkında bir eser kaleme aldığı bilgisi yer alsa da araştırma sürecinde bu esere ulaşılamamıştır. Ayrıca kaynaklarda, yazarın meslektaşlarından Memtili Efendi (1901-1937) ve Hacı Kutluk Şevki (1876-1937) ile birlikte Kâşgarlı Mahmud'un (ö.1090) *Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı eseri üzerinde önemli bir araştırmasının olduğunu zikredilmektedir (Mahsum Hacı, 1984: 10-11; Seyit ve Rozi, 1997: 183-184; Buğda, 2018: 152-153; Talip, 2021: 1-4). Fakat bu çalışmaya ulaşılamamıştır.

## 4. Mühimmatü'z-Zevceyn

### 4.1. Eserin Yazılış Amacı

Müellifin yaşadığı dönemde, Doğu Türkistan'daki siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle halk, genel olarak sistemli bir eğitim alma hakkından mahrum kalmıştır. Bu durum, toplumda cehalet ve hurafelerin artmasına sebep olmuştur. Aynı şekilde bu coğrafyada yaşayan Müslüman halk, günlük yaşamlarında bilmeleri gerekli olan dinî hükümlerden de habersiz kalmıştır. Özellikle evlenme yaşlarına gelen gençlerin karı-koca ilişkilerine dair şeri hükümleri ve muâşeret adabını bilmemeleri, evlendikten sonra üstlenmeleri gereken

<sup>1</sup> Çağatay Uygur yazısıyla kaleme alınan bu risale, Erkin Talip tarafında günümüz Uygurcasına aktarılarak 2021 yılında *Merifet* dergisinde yayınlanmıştır. Detaylı bilgi için bk. (URL-1).

sorumluluklardan kaçmaları ve karı-koca arasındaki hak ve hukuka riayet etmemeleri gibi gerekçelerle boşanma olayları yaygın hâle gelmiştir. Ayrıca bu durum, çocukların yetim kalmalarına da sebep olmuştur. Ailelerinde yeterince terbiye göremeyen bu çocuklar bir taraftan aç ve susuz kalarak maddi zorluklarla karşılaşırken diğer taraftan sokaklarda kötü alışkanlıklar edinerek ahlaktan yoksun hâle düşmüşlerdir. Anne ve babaları ayrılarak yetim bırakılan çocukların bu durumu, toplumun genel kültürüne olumsuz etki etmiştir. Bu sebeple bir milletin veya toplumun düzelmesinin ana omurgasını oluşturan esas amilin, sağlam aile kurulması olduğuna inanan müellif, karı-kocalara hitap ederek topluma yayılan kötü muameleleri ıslah etmeyi hedeflemiştir.

Müellif bu eseri kaleme alma sebebini şu ifadelerle anlatmaktadır:

“Bizim diyarımızda şehir ve köylerdeki kardeşlerimizin çoğu aile, karı-koca ilişkileri, muâşeret adabları, çocuk terbiyesine dair şeri hüküm ve dinî vazifeleri bilmemelerinden dolayı karı-koca arasında birbirinden nefret eden ve ailelerin bozulmasına sebep olan davranışlar çoğalmaktadır. Boşanma neticesinde çocuklar eğitimsiz hâlde terk edilmiştir. Hatta bu tür davranışlar sonucunda aç ve susuz, yırtık kılık kıyafetlerle sokaklara düşmekte ve kötü alışkanlıklara müptela olma hadiseleri görülmektedir. Herkese malumdur ki insan neslinin çoğalması, aile işlerinin düzenli olması ve bir milletin ıslah olması için en önemli amil, ailenin terbiyeli olmasıdır. Herhangi bir milletin ailesi terbiyeli olursa o millet muhakkak saadete kavuşacaktır. Aksine terbiyesiz aile yapısına sahip olan milletin temeli boş olur. Bu durum ise o milletin çürümesine yol açar. Çünkü bir milletin var olmasını elbette aile fertleri teşkil eder. Ailesi sağlam olmayan milletin temelini boş olması aşikârdır. Durum böyle iken aile ve karı-kocalar hakkında şeriatta belirlenen hükümleri beyan etmek ve karı-kocalar arasında sıkça meydana gelen uygunsuz davranışları tenkit etmek gereklidir. Bu nedenle ayet ve hadislerden delil getirerek âcizane ben Kaşgarlı Dâmolla Hacı Şemsuddin bu risaleyi yazmayı münasip gördüm.” (Dâmolla, XX: 2-4).

#### 4.2. Eserin Metodu

Müellif eserinde işlediği konuları bölüm ve başlıklara ayırmadan ardı arda birbirine bitişik şekilde kaleme almaktadır. Bu durum bir konunun tamamlanıp yeni bir konuya geçildiğinin hemen algılanmasında okuyucu için zorluk teşkil etmektedir.

Yazar ele aldığı konuları genel olarak ayet ve hadisler çerçevesinde değerlendirerek izah etmektedir. Buna ek olarak bazen Hanefi mezhebinde muteber sayılan *el-Câmiu's-Sagîr*, *el-Âlemgîriyye*, *FetâvâKâdîhân*, *el-Cevheretü'n-Neyyire*, *Fethu'l-Kadîr*, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr* gibi eserlerden âlimlerin görüşlerini aktarmaktadır. Konuları açıklarken kendi yaşadığı toplumda ortaya çıkan problemleri “Bizim bu diyarlarda ...” ifadesiyle başlayan cümlelerle dile getirerek değerlendirmektedir. Bazı konuların daha da açıklığa kavuşması için âlimlerin o konu hakkındaki sözlerine de yer vermektedir. Mesela karı-koca arasındaki geçinme adabından biri olarak iyi huy ve güzel ahlaka sahip olan bir kadın ile evlenen erkeğin bunu nimet bilip Allah'a şükretmesinin gerekli olduğunu beyan ederken Şeyh Sa'dî'nin (ö. 691/1292) bu konu ile ilgili “Kadının iyi huylu, itaatkâr, ferasetli ve evi sıcak tutacak samimi bir arkadaş olması, Allah'ın erkeğe verdiği büyük nimettir.” (Dâmolla, XX: 32) sözünü aktarmaktadır.

#### 4.3. Eserin Muhtevası

Eseri; nikâhın amacı, karı-koca arasındaki hak-hukuk ve geçinme adabı olmak üzere üç bölümde incelemek mümkündür. Biz aşağıda yazarın fıkhi görüşlerini bu başlıklar altında değerlendirmeye çalışacağız.

##### 4.3.1. Nikâhın Amacı

Müellif, kitabın başında Allah Teâla'nın "Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun." (Tahrîm, 66: 6) mealindeki ayeti çerçevesinde Müslüman halka hitap ederek Allah'ın emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından kaçınmanın öneminden bahsetmektedir. Bu bağlamda bir Müslüman'ın kendi eşi ve çocuklarının her türlü ihtiyaçlarından, özellikle bilmeleri gereken dinî hükümleri öğrenmelerinden sorumlu olduğu, eğer bunu yerine getirmezse ahirette sorguya çekileceğini dile getirmektedir. Ardından bu sorumluluğu yerine getirebilmek için kadın ile erkeğin dinî hükümlere uygun bir şekilde evlenmeleri gerektiği ve evlilik hususunu Allah Teâla'nın kanun olarak tanzim ettiğini anlatarak nikâhın asıl amacını açıklamaktadır (Dâmolla, XX: 5-8).

Müellife göre nikâhın asıl amacı, erkek ve kadının insanlık onurunu korumaya yöneliktir. Cenab-ı Allah tüm hayvanların vücudunda üreme ve çoğalmaya sebep olacak şehvani kuvveti yarattığı gibi insan fitratına da bu kuvveti yerleştirmiştir. Bu kuvvet sonucu erkek ile kadın birbirlerine meylederler. Eğer bu meyil, belli bir kural ve sınır içerisinde olmazsa toplumda sayısız zararların meydana gelmesine yol açacaktır. Dolayısıyla insan vücudunda mevcut olan bu kuvveti doğru bir şekilde idare etmenin yolu, erkek ile kadının evlenmesidir. Nikâhın bir diğer amacı ise karı-koca arasında ünsü-ülfet, sevgi ve rahmetin meydana gelmesini sağlamaktır. Böylece ömürlük yoldaş olacak çiftler birbirlerine sevgi, muhabbet ve anlayış göstermek suretiyle hayatın her türlü zorlukları karşısında dimdik durabilirler. Nitekim Cenab-ı Allah bu konuda "Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun delillerindendir. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır." (Rûm, 30/21) buyurmuştur (Dâmolla, XX: 9-12). Özetlemek gerekirse yazara göre nikâhın amacı, erkek ve kadının iffetli olması ve onlar arasında ünsü-ülfet ve muhabbetin sağlanması olmak üzere iki husustan ibarettir.

#### 4.3.2. Karı-Koca Arasındaki Hak-Hukuk İlişisinin Boyutları

Müellif, bu bağlamda Allah Teâla'nın "(iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Sâliha kadınlar Allah'a itaatkârdır; Allah'ın korumasına uygun olarak kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. (Evlilik hukukuna) başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın;" (Nisâ, 4: 34) mealindeki ayet-i kerimesinden hareketle kocanın karısını himaye etmek, idare etmek, ona kefil olmak ve ona hükmetmek gibi bazı hak hem de sorumluluklara sahip olduğunu söyler. Diğer yandan bu ayeti farklı şekilde yorumlamaya çalışan grupların görüşlerini ortaya koyarak eleştirmektedir (Dâmolla, XX: 16-17).

Müellif, yukarıdaki ayete dayanarak erkeklerin kadınlar üzerinde hak ve sorumluluklarının sebebini iki hususta özetlemektedir. Bunlardan biri, erkeklerin fiziki olarak kadınlardan daha güçlü yaratılmış olmaları; diğeri ise erkeklerin mallarından infak etmekle mükellef olmalarıdır. Yani Allah Teâla bir yönüyle erkeklerin fiziki özellikleri gerektiren yönetmenliği onlara vacip kılarken diğeri taraftan mehir ve nafaka hususlarını da erkeklere yükleyerek kadınların değerini arttırmış ve onlara saygı göstermeyi gerekli kılmıştır (Dâmolla, XX: 17-18).

Yazar, ayetin "(Evlilik hukukuna) başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın" (Nisâ 4: 34) bölümüne dayanarak erkeğin emrinde olan kadınları sâliha ve gayr-i sâliha olmak üzere iki kısma ayırır. Sâliha kadınlar, Allah'ın rızasını arzu ederek ona canı gönülden kulluk ederler; evlilik hakları konusunda kocalarına itaat eder ve onların ayıplarını örterler. Bu husus hakkında Hz. Peygamber'in "Kadınların en hayırlısı ona baktığın zaman seni sevindiren, emrettiğin zaman sana itaat eden ve sen evde

olmadığın zaman hem senin malını hem de kendi namusunu koruyandır.” (Nesâî, Nikâh: 5324) şeklindeki sözünü aktarır (Dâmolla, XX: 19). Gayr-i sâliha kadınlar ise kocalarına itaatsizlik eden kadınlardır. Dâmolla'ya göre bu kadınların sıfatı “(Evlilik hukukuna) başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara ...”(Nisâ 4:34) mealindeki ayette anlatılmaktadır (Dâmolla, XX: 20). Müellif bu tür kadınların kocalarına karşı sergiledikleri isyan ve itaatsizlikleri şu şekilde sıralar:

- Kadının eşinden usanarak onun davranışlarından nefret etmesi,
- Kadının eşine gönlü olduğu hâlde bekleterek ve naz yaparak ona serkeşlik yapması,
- Kadının eşinin sevgisini imtihan etmek veya başkasına göstermek için ona itaatsizlik etmesi,
- Kadının kocasını kendine itaat ettirmek ve ihtiyaç fazlası giysi veya altın ziynet aldırarak için ona isyan etmesi,
- Kadının annesinin ya da akrabalarının öğretilerini kocasına huysuzluk ederek ona eziyet vermesi (Dâmolla, XX: 20-21).

Yazara göre bu tür kadınların isyan ve itaatsizliklerinin düzeltilmesi için Kur'an'da kocaya üç türlü çözüm yolu önerilmiştir. Ona göre koca ailede kendi sorumluluklarına riayet ettiği hâlde kadın tarafından yukarıda zikredilen itaatsizlik çeşitlerinden biri veya birkaçı medyana geldiği takdirde ilk olarak kocaya eşine güzelce nasihat etmesi önerilmiştir. Çünkü kadın yanlışlıkla veya kendine hâkim olamadan kocasına itaatsizlik yapmış ise nefsine tesir edecek bir nasihat, ona kendini düzeltmesi için yeterli olacaktır. Eğer kadına nasihat etki etmez ise ikinci olarak kocaya, karısından yatağını ayırması önerilmiştir. Zira gerçekte kocasına gönlü olduğu hâlde zahirde ona itaatsizlik eden kadın için yataktan uzak olmak çok ağır bir terbiyedir. Şayet kadın bu terbiye ile de düzelmezse üçüncü olarak eşini terbiye etmek amacıyla onun bir yeri kırılmayacak ve çok acı vermeyecek şekilde dövmesi önerilmiştir. Dâmolla'ya göre bu önerilerin hepsi itaatsizlik eden kadının düzelmesi ve ıslah olması içindir. Yoksa kadın iyi huylu ve itaatkâr olduğu hâlde kocaya kesinlikle bu öneriler sunulmaz. Ayrıca kadın itaatsizlik ettiği hâlde bile birinci ve ikinci yollara başvurmadan doğrudan kadını dövmesi asla doğru olmaz (Dâmolla, XX: 21-22).

Ulemadan, yukarıdaki ayeti farklı yorumlamaya çalışanlar olmuşsa da Dâmolla onları sert bir şekilde eleştirmiştir. Ona göre: “Avrupa terbiyesinde büyüyen ve onların örf-âdetlerini yenilik diye benimseyip iyi şeyler olarak kabul eden bazı zahirîler, Kur'an-ı Kerim'in bu hükmüne itiraz etmiş ve bu hususta her türlü saçmalıkları sergilemişlerdir. Çünkü o akıllı meftun eden zahirîlerin istek ve âdetleri buna benzeyen saçmalıklardan ibarettir. O zahirî maymunlar bu hükümdeki amacı, bazı ahlâklı, iyi huylu ve nazik insanlara kötü muamelede bulunmak, gönlünü kırmak, eziyet etmek ve kırbaçlamak olarak görürler. O maymunlar, Allah Teâla bunun gibi kötü davranışları mübah kıldı diye batıl ve şüphelerle konuşurlar. Hâlbuki Allah Teâla, her noksandan münezzehtir ve hikmet ile iş yapandır. O Zat, kesinlikle onların söyledikleri gibi zulmü mübah kılmaz ve eziyetlere de razı olmaz. O zahirîler, bu gibi batıl düşüncelerde bulunmasın. Onlar şunu bilsinler ki erkeklerin arasında cefakâr, taş kalpli, sinirli ve kaba olanlar olduğu gibi kadınların içlerinde de serkeşlik eden, ahlaksız davranan ve ne kadar ihsan ve iyilik görse bile insafsızlık eden, kocasına gücü yetmeyecek şeyleri de yükleyerek eziyet eden ve türlü bahanelerle olay çıkarıp kocasına zulmeden kadınlar da vardır. Evet, böyle olduklarından kocasına isyan eden bazı kadınları son çözüm olarak terbiye amaçlı dövmenin meşru olduğu akıselim kişilerce inkâr edilecek husus değildir. Şeriatla meşru kılınan “dövme” hususu sadece asi ve itaatsiz kadınların itaatsizliklerinden dönmesi içindir. Eğer kadınların itaatsizlikleri nasihat veya yataktan uzaklaştırmakla çözümlerse o zaman kadını dövme kesinlikle mübah kılınmaz. Şeriatın her konuda, olayın ağır ve hafifliğine bakarak verdiği hükümlerinde bir hikmetin varlığı açıktır.

Biz Hz. Peygamber'in ümmeti olarak her zaman kadınlara yumuşak davranmak ve onlara zulmetmekten kaçınmakla memuruz. Bu husus ile ilgili Peygamberimizden birçok hadis rivayet edilmiştir. Abdullah b. Zema'dan (ö. 655) rivayet edilen bir hadiste Peygamberimiz şöyle buyurmaktadır: "Sizden biriniz karısını kölesini dövdüğü gibi döver, sonra akşam olunca onunla aynı yatakta yatar mı?" (Beyhakî, 2004: 14780). Yine Hz. Aişe'den (ö. 678) rivayet edilen bir hadiste; "Sizden biriniz gündüzün başında kölesini dövdüğü gibi eşini döver, sonra akşam olunca onunla aynı yatakta yatmaktan hayâ etmez mi?" (Süyûtî, 2011: 523) buyurmuştur. Peygamberimiz bu hadisleriyle karı-koca arasındaki has buluşma ve özel birleşmenin öneminden bahsetmektedir. Şüphesiz onların birbirleriyle buluşmaları bedenî olarak azaların temasından daha fazladır. Karı-koca, kendileri için birbirlerinden daha yakın başka birinin olmadığını bildiği zaman elbette birbirleriyle kâmil sevgi ve vefayla birleşmek ister. İnsan fitratının gerektirdiği yönden konuşacak olursak, insan kendi için en yakın olan ömürlük can yoldaşını dövmeyi nasıl reva görür? Elbette ki hayâlî ve asalet sahibi erkekler eşlerini incitmekten ve onlara eziyet vermekten uzak dururlar. Canı gibi gördükleri vefakâr yârini sıradan bir hizmetçi olarak görmekten elbette çekinirler. Demek ki bu hadis-i şerifte kadınları dövmenin çok büyük ayıp olduğu beyan edilmiştir. Bir de yukarıdaki ayetin devamında Allah Teâla "*Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın!*" (Nisâ 4: 34) buyuruyor. Müellife göre bu ayetin tefsiri "Eğer o kadınlar nasihat ve terbiye yollarıyla eşlerine serkeşliği bırakırlarsa onları sözle ve fiilen incitecek vesileler aramayın!" demektir. Yani kadınlar itaatsizliği terk ederek samimi olurlarsa onlara hiçbir yolla zulmedilemeyeceği ve onlardan sâdır olan ufak hatalara göz yummanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Sonra Allah Teâla "*Allah yücedir, büyüktür.*" (Nisâ 4: 34) buyuruyor. Bu ayetin manası ise "Eğer siz kadınlara zulmederseniz, biliniz ki Allah'ın galipliği sizin eşlerinize olan üstünlüğünüzden elbette büyüktür. Siz kendinizin eşleriniz karşısındaki güç ve kudretinize güvenerek emrinizdeki eşlerinize zorluk ederseniz her şeye kudreti yeten Allah sizi cezalandırmaya elbette kadirdir demektir." (Dâmolla, XX: 16-26).

#### 4.3.3. Kocanın Riayet Etmesi Gereken Hususlar

Müellif görüşlerini şöyle sıralar:

- a) Koca, eşine güzel ahlak ile muamele etmeli, ona nazik davranmalı ve lütufta bulunmalıdır.
- b) Koca, dışarıdan eşinin yanına girdiğinde ona selam vererek hâlini sormalı, onu hüzünlü görürse sevgi ve şefkat göstermeli ve güzel ve şirin sözlerle gönlünü almalıdır.
- c) Koca, eşine kendi giydiğinden giydirmeli ve kendi yediğinden yedirmelidir.
- d) Ailece bir sofrada toplanıp yemek yemeye riayet etmelidir. Çünkü bunun fazileti büyüktür.
- e) Koca, hanımına çocuk terbiyesinde yardımcı olmalıdır.
- f) Hanımının kötü huyu harekete geçip huy ve davranışları bozulduğu zamanlarda sabretmelidir.
- g) Hanımının güzel ahlakı galip gelip kocasının hizmetini sevinç ve neşeyle eda ettiği zamanlarda Allah'a şükretmelidir.
- h) Aile işlerinde ve ev ihtiyaçları hususunda hanımına danışmalı, bundan büyük işlerde ise ona ağır yük yüklememelidir.
- i) Koca, hanımının günah sayılmayan eksikliklerini ve kusurlarını görmezden gelerek göz yummalıdır.
- j) Hanımının ayıp ve sırlarını herkesten gizli tutmalıdır.
- k) Hanımı iyi huylu ve itaatkâr biri ise onun üzerine ikinci bir kadınla evlenmemelidir.
- l) Hanımını özürsüz ve boş yere boşamamalıdır.
- m) Hanımını tam giysiyle yürümeye alıştırmalıdır.
- n) Hanımına İslam'da tavsiye edilen ahlak ve davranışları öğretmelidir.

- o) Hanımına bilmesi gereken şeri hükümleri bildirmelidir (Dâmolla, XX: 26-28).

#### 4.3.4. Kadının Riayet Etmesi Gereken Hususlar

Müellif görüşlerini şöyle sıralar:

- Hanım, Allah'ın emirlerine karşı olmayan her işte kocasına itaat etmelidir.
- Namuslu ve iffetli kadınlar kötü ahlaklı fuhuş işleyen kadınlarla görüşmemelidir.
- Hanım, kocasının haklarını kendi anne-baba, kardeş ve akrabalarının haklarından üstün görmemelidir.
- Kadın, nafaka hususunda kocasının gücü yetmediği şeyleri istememelidir.
- Özürsüz olarak kocasından kendisini boşamasını talep etmemelidir.
- Kocasının yemeklerini hazırlamak ve çamaşırlarını yıkayıp ütülemek gibi ihtiyaçlarını hoşgörü ile karşılamalıdır.
- Kocasını kendi zenginliği ile minnet altında bırakmamalıdır yani aşağı görmemelidir.
- Kocasının gönlünü almak için sürme ve kına gibi mübah olan şeylerle kendini süslemelidir.
- Kocasına her zaman dua etmeli, onun malını ve şerefini her zaman korumalıdır.
- Kocasının izni olmadan bir şeyleri başkasına vermemeli ve sesini kocasının sesinden fazla yükseltmemelidir.
- Kocasını doğrudan kendi ismiyle çağırılmamalıdır.
- Kocasına kendi güzelliğiyle minnet altında bırakmamalı ve kocasının fiziksel kusurlarını ayıp görmemelidir.
- Kadınların eşlerine olan vefası, onların ölümünden sonra evlenmemeleridir (Dâmolla, XX: 28-30).

#### 4.3.5. Erkek ve Kadının Karı-Kocalık İlişkisi Hakkındaki Dinî Bilimleri Öğrenmelerinin Önemi

Şemsuddin Dâmolla'ya göre yeni aile kuracak olan çiftlerin karı-kocalık ilişkileri, aileyi yönetme usulü ve çocuk terbiyesi gibi hususlar hakkında İslam dininin ortaya koyduğu talimatları iyice öğrenmeleri ve aile kurduktan sonra günlük hayatta uygulamaları dinen vacip olan işlerdendir. Ona göre kendi döneminde toplumda sıkça meydana gelen karı-kocaların birbirlerinden nefret eder hâle gelmeleri, bunun sonucu olarak ailelerin bozulması ve çocukların eğitimsiz, aç susuz bırakılarak yetim kalmalarının esas sebebi, karı-kocaların evlenmeden önce karı-kocalık münasebetleri ve çocuk terbiyesi ile ilgili dinî talimatlardan uzak kalmalarından olmuştur. Bu nedenle yeni evlenecek olan çiftlerin bu hususları göz ardı etmeden iyi öğrenmeleri gerekmektedir (Dâmolla, XX: 2-7).

#### 4.3.6. Kocasını Uzun Müddet Yolculuğa Çıkan Kadının Eski Eşinden Boşanarak Başka Erkek ile Evlenmesinin Hükümü

Müellife göre kadının kocasına olan vefa borcundan biri, kocası uzun müddet sefere çıktığı zaman onu bekleyip başka erkek ile evlenmemesidir. Yazarın yaşadığı dönemde toplumda çokça meydana gelen toplumsal hastalıklardan biri budur. Bazı kadınların kocaları yolculuğa çıktıktan sonra mahkeme kararı ile kendini boşayıp başka erkek ile evlenme meselesi olmuştur. Müellif bu hususu şöyle anlatmaktadır:

“Bizim bu diyarımızdaki çoğu köylerde kimi kadınların kocaları bazı sebeplerden dolayı yolculuğa çıktıklarında, henüz altı ayı geçmeden şeriat mahkemelerine giderek ‘Kocam beni nafakasız bırakıp gitti ve bana şu ana kadar hiçbir nafaka gelmedi’ diye iki üç kişiyi yalandan şahitlik ettirip eğer bu yetmezse kendileri yalan yere yemin edip mahkeme kadısından ruhsat belgesi alarak başka erkekle evlenmeleri gibi davranışlar İslam dininin adap



kurallarına hiç uygun değildir. Bu tür kadınların yaptıkları bu çirkin işler, bir taraftan eski kocasına yapılan bir hıyanet olarak görülse, diğer taraftan kendileri namussuzlukla ayıplanıp toplumda itibar ve saygınlığını yitireceklerdir. Ayrıca her konuda onlara olan güven ve itimadın kaybolmasına sebep olmakla birlikte başka dine mensup kişilerin İslam dinimize dil uzatmalarına yol açacaktır.” (Dâmolla, XX: 13-14).

#### 4.3.7. Karı-Kocanın Ailenin Sırlarını Muhafaza Etmeleri Gerekir

Müellife göre karı-kocalar, ailede kendilerine özel olan hususları başkaları ile paylaşmamalı ve birbirlerinin sırlarını ifşa etmemelidir. Yazar bu hususu, iyi huylu kadının sıfatları bağlamında açıklamaktadır. Nitekim Hz. Peygamberimiz iyi huylu kadını açıkça tarif etmiştir (Nesâî, 2001: 5324). Bazı müfessirler hadisteki “وإذا غبت عنها/Sen evde olmadığın zaman ...” ifadesini, “Erkek ile kadından başka kimsenin bilmediği karı-kocalığa has olan sırları muhafaza eder.” diye açıklamışlardır. Demek ki karı-koca arasında olacak özel hususlar sır olur ve bunun saklanması lâzımdır. Özellikle de cinsel konuların sır olarak tutulması çok önemlidir. Yazar bu konulara değinirken kendi döneminde, toplumda bu işlere riayet etmeyen bazı kadınlara şöyle öneride bulunmuştur:

“Bizim zamanımızdaki kadınlar eşlerinin sırlarını en ince detayına varıncaya kadar hiçbir şeyi bırakmadan hepsini arkadaşlarının arasında söyleyerek ortamı kızıştırmayı âdet edinmişlerdir. Ailenin sırlarını muhafaza etmeyen kadınlar, ‘İyi kadınlar Allah’a itaatkârdır; Allah’ın korumasına uygun olarak kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar.’ (Nisâ 4: 34) mealindeki ayet-i kerimenin ve ilgili hadis-i şerifin manasını mülâhaza ederek iyi kadınlar zümresinden olmaya çaba göstermesi lâzımdır.” (Dâmolla, XX: 19-20).

#### 4.3.8. Erkeğin Hanımını Özürsüz Olarak Boşaması

Müellife göre kocanın karısını özürsüz olarak boşaması caiz değildir. Çünkü Peygamberimiz bu konu hakkında, “Allah’ın helal kıldıkları arasında en sevmediği şey talaktır” (Ebû Dâvûd, 2010: 2178) buyurmaktadır. Boşamanın helal olmasına rağmen Allah katında sevilmeyen bir davranış olmasının sebebi, boşamayı gerektiren haklı bir gerekçe veya mazeret olmadan boşamanın bir Müslümana olan eziyet sayılmasındandır. Bir Müslümanın diğer Müslüman kardeşine eziyet etmesi ise şeriatta caiz değildir. Nitekim Allah Teâla, bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: “*Hak etmedikleri hâlde mü’min erkek ve mü’min kadınları incitenler, apaçık bir bühtan ve günah yüklenmiş olmaktadır.*” (Ahzâb, 33: 58).

Müellifin burada üzerinde durduğu hususlardan birisi, erkeğin babasının oğluna hanımını boşamasını söylemesi sonucu gerçekleşen boşamadır. Burada erkeğin babasının niyetinin dürüst olması gerekir. Bu konuda Abdullah b. Ömer’den (ö. 694) şöyle bir hadis nakledilmektedir: “Nikâhımda sevdiğim bir kadın vardı fakat babam onu pek sevmezdi ve onu boşamamı emretti. Ben de kabul etmedim. Sonra babam, Peygamberimizin yanına giderek bu konudaki niyetini arz etmiş. Hz. Peygamber de bana bir kişiyi göndererek ‘Ey Abdullah eşini boşal!’ emrini iletmişti. Sonra ben de eşimi boşadım.” (Şeybânî, 2001: 5011).

Yazar yine kendi döneminde hanımını sebepsiz olarak boşayan kişileri tenkit ederek şöyle demektedir:

“Bizim bu altı şehirde -Doğu Türkistanın güneyindeki Kuça, Aksu, Üçturpan, Kaşkar, Yenisar ve Yarkent- (Sayrami, 1988: 247; Giyas, 2015: 67-74) hayvan alıp satar gibi kadınlarla evlenip hemen talak etmeyi ve zevkine düşkün olmaya kendilerine iltizam edenlerin bu tutumları, kâmil Müslümanlığa uygun bir davranış değildir. Yukarıda zikredilen ‘Allah’ın helal kıldıkları arasında en sevmediği şey talaktır’ hadis-i şerifin manası da bunu ifade etmektedir. Çünkü boşamanın hükmü mübah olsa da sebepsiz olarak bir Müslümana eziyet etmeye

neden olması yönünden Allah'ın sevmediği bir helal olmuştur. Bundan dolayı müminlerin ondan kendilerini uzak tutmaları lâzımdır. Kâmil mümin olduğunu iddia eden kişi ondan neden uzak durmasın?" (Dâmolla, XX: 34).

#### 4.3.9. Muta Nikâhına Karşı Tutumu

Müellif, konuyla alakalı olarak şöyle der:

"Gizlice dört beş günlük nikâhlanma olan, bizim yurdumuzda da yaşanan ve şeriatta yasaklanan mut'a nikâhı, geçici nikâh hükmünde diye düşünüyorum. Zira bu türdeki nikâhların amacının şeriatta gösterilen "الإحصان" yani kendini haramdan korumak yerine sadece huzur almak ve fizyolojik haz olduğu aşikârdır. Dolayısıyla onlar, bu tür evlilikleri gizlice yapmaktadırlar. Bu tür nikâha, her ne kadar sözde muta nikâhı denmese de bunun mahiyeti ve amacının geçici nikâh olduğunda bir şüphe yoktur. Allah'a teslim olan Müslümanların bu tür çirkin işlerden kendilerini uzak tutmaları gerekir. Bu tür evlenmede erkeğin niyetini gizlemesi bir aldatmaca ve eşine karşı bir hıyanet sayılır. Hatta bu şekilde hıyanet ve yalan karışan bir evliliğin hükmü, kadının rızasıyla geçici olması şart kılınan muta nikâhından daha batıldır. Çünkü bu tür nikâh, insanîyetin neslini birbirine karıştıracak ve insanlar arasındaki ilişkilere ağır darbe olacak, çok fazla bozukluğun ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Bu nikâhın kötü sonuçlara sebep olmasından başka, fert ve toplum için hiçbir faydası yoktur. Böylesi hileli ve aldatıcı olan evlilikten meydana gelecek olan rezaletlerin bazıları şunlardır: Sebepsiz boşamadan dolayı Müslümanlar arasında kin ve nefretin ortaya çıkması; erkeklerden beklenen güvenin yok olması; gerçek evliliği isteyen dürüst kişilere karşı da itimadın kaybolması... Sonuç olarak şunu ifade edelim: Hilekârlık ve aldatmacılık, Peygamberimizin "Bizi aldatan bizden değildir." (İbni Mâce, 1010: 2224) hadis-i şerifinin manası gereği İslam ümmetinin amellerinden değildir. Ne yazık ki bizim bu diyarlarda bazı yaşlı amcaların evlenecekleri zaman kendilerini daha genç göstermek için sakallarını siyaha boyamaları ve aynı şekilde evlenmek isteyen teyzelerin de yaşlılıktan bembeyaz olmuş saçlarını siyaha boyayıp kendilerine talip olan kişilere daha genç görünmeye çalışmaları, hadiste ifade edilen hile kabîlindedir. Âlimler, bu tür davranışlara haram hükmünü vermişlerdir. Zira bu evlilik, gerçek nikâhta amaçlanan sevgi ve muhabbet yerine nefret ve adaveti getirir. Aile içinde soğukluk ve çekişmenin zuhur etmesine sebep olur. Böylece ailenin bozulmasına yol açar." (Dâmolla, XX: 35-38).

#### 4.3.10. Kadınların Giyim-Kuşam Meselesi

Müellife göre Müslüman kadınlar giyim-kuşamlarında İslam'ın belirlediği ölçülere riayet etmelidirler. Onun için kendi eşleri haricindeki yabancı erkeklerin önünde onların dikkatini çekecek olan parfüm, kısa giysiler ve kadının azalarını belli edecek derecedeki dar giyimleri giymesi haramdır. Bu konu hakkında Peygamberimiz; "Herhangi bir kadın güzel kokular sürünür, kokusunu duymaları için bir topluma uğrarsa zina etmiş gibi olur. Ona bakan her göz de zina etmiş olur." (Nesâî, 2001: 9361) demiştir.

Yazar, kendi toplumundaki giyim ve kuşamlarında İslam'ın belirlediği ölçülere riayet etmeyen kadınların durumlarını şöyle anlatmaktadır:

"Bizim bu diyarlarda yaygınlaşan kadınların her çeşit kıymetli elbise, altınla süslenmiş çanta ve altın taçları takarak rengârenk, Avrupa tarzında giysi ve ziynet eşyaları ile süslenmeyi âdet edinmeleri, toplumu aşırı bozukluğa götürür. Bu cahil kadınların her türlü ziyafetlere gittiklerinde fazladan birkaç giysileri hizmetçilerine taşıtarak her saat başında farklı bir elbise giyerek ve kendilerini

farklı şekilde süsleyerek meclistikilerin gıpta etmeleri ve özenmesine mazhar olmaları asla insanlık şanına uygun ahlak ve davranış değildir. Ayrıca bu kadınların partilere giderken aşırı ziynetlerle süslenip çeşitli parfümler kullanarak çarşı ve pazarlardan oradaki yabancı ve namahrem erkeklerin iştihasını kabartıp gözlerini kendi üzerlerine çekerek geçmeleri şeriat-ı şerifin kurallarına uygun bir iş değildir.”(Dâmolla, XX: 42).

#### 4.3.11. Kadının Nafile Oruç Tutması

Müellife göre kadının kocasından izinsiz nafile oruç tutması caiz değildir. Hatta koca, eşinin kendi izni olmadan tuttuğu nafile orucu bozdurabilir. Yazarın diğer bir ifadesine göre kadının kocasına itaat etmesi, nafile ibadetten daha evladır (Dâmolla, XX: 59). Yazar, bu görüşü için Hanefi mezhebinin önemli kaynak eserlerinden biri olan *Muhtasaru'l-Kudurî*'nin şerhi olan *el-Cevheretü'n-Neyyire*'den alıntı yapmaktadır (Haddâd, 1904: 144).

#### 4.3.12. İffetli Kadınların Yoldan Çıkmış Kadınlarla Görüşmesi

Müellife göre yoldan çıkmış günahkâr kadınların iffetli ve namuslu kadınları görmesi caiz değildir. Çünkü o ahlaksız ve hayâsız kadınlar, gördükleri namuslu kadınların vücut organlarını diğer yabancı erkeklere tarif eder. Böylece o yabancı erkekler de ahlaklı kadınlara bakmış gibi olur. Yazar kitabında bu konu hakkında görüşünü Hanefi mezhebinin meşhur fetva kitabı *el-Âlemgîriyye*'de (Özel, 1989: 365-366) verilen bir fetva ile delillendirir (Dâmolla, XX: 65-66).

#### 4.3.13. Eşcinsellik Meselesi

Müellif, kadın ile kadın ve erkek ile erkeğin cinsel ilişkide bulunarak birbirlerine eş olmalarını şiddetle kınar. Ona göre bu çirkin bir davranış olup dinen haramdır. Görüşünü delillendirmek isteyen Dâmolla, hadis kaynaklarına müracaat eder. Nitekim bu tür davranış, ilgili kaynaklarda bir çeşit zina olarak ifade edilmiştir (Süyûtî, 2011: 257). Ona göre bir başka kaynakta bu tür suçu işleyen kadın ve erkeğin şahitliğinin kabul edilmeyeceği ifade edilmiştir (İbn Hibbân, 1976: 94). Müellif ister erkek ister kadın olsun, birbirleriyle eşcinsel ilişkiye girmenin dinen çok büyük günah olduğunu belirtmekle beraber onların toplumdaki diğer sağlam kişileri de yoldan çıkarmaya çalışmalarının daha vehim bir durum olduğunu dile getirmektedir. Bu nedenle sâlih kişilere, kendi ailelerine sahip çıkarak aile fertlerini bu çirkin işlerden uzak tutmaya özen göstermelerini önermektedir. Müellif, yine bu çirkin davranışların topluma yayılmasının sebebini, halkın genel olarak şeriat hükümlerini bilmemeleri ve ev hanımlarının yapacak işlerinin olmaması, boş zamanlarının çok olması şeklinde özetlemekte ve buna yönelik şu şunları söylemektedir:

“Bizim bu diyarlarda sağlam kadınların o mekkâr eşcinsellerin sohbetlerine meftun olmaları ve onların kötü adımlarının etkisi ile kumar oynamak, esrar kullanmak, macun yemek ve parti düzenlemek gibi her türlü oyun ve eğlencelerle meşgul olmaları, onların şeriat hükümlerini bilmemeleri ve yapacak işlerinin olmaması gibi boş olmalarının sonucudur. Eğer kadınlar şeriat hükümlerine vakıf olup helal ve haramı öğrenselerdi, elbette ahiret gününün çetin hesabından ve azabından korkarak dünya ve ahirette rezalete sebep olacak bu tür çirkin işleri yapmaya cüret edemezlerdi. Eğer bayanlar kendilerine has olan el hünerlerini öğrenselerdi elbette ev işlerinden boş oldukları zaman o el hünerlerini yaparak kendilerini meşgul eder ve öyle kötü fikirler akıllarına bile gelmezdi. Ey din kardeşler! Eğer bu işlerin çözümüne önem verilmezse hiç şüphesiz şunu bilmek gerekir ki bu olayların akıbeti sayısızca namuslu ve iffetli kadınların azgınlık çamuruna batmalarına ve bu milletin neslinin sekteye uğramasına sebep olacaktır. Bu anlamdaki sözün

hakikatini derin tefekkür ediniz ve onun çözümü için aktif teşebbüste olunuz.” (Dâmolla, XX: 72-75).

#### 4.3.14. Kadının Camide Namaz Kılması Meselesi

Müellife göre kadınların camide namaz kılması caizdir. Fakat onların namazlarını kendi evlerinde kılmaları daha faziletlidir. Çünkü kadının örtünmesi dinen gerekli olduğu için onun namazını evde kılması yabancı erkeklerin gözlerinden daha uzak olacaktır. Peygamberimiz bir hadisinde “Kadınların namaz kılacakları yerlerin en iyisi evlerinin en tenha yeridir.” (Şeybânî, 2001: 26570) demiştir. Başka bir hadiste ise “Kadının odasında kılmış olduğu namaz, salonunda kılmış olduğu namazdan daha hayırlıdır. Salonunda kıldığı namaz da evinin avlusunda kıldığı namazdan daha hayırlıdır. Avlusunda kıldığı namaz ise mahalle camisinde kıldığı namazdan daha hayırlıdır.” (Beyhakî, 2004: 5365). Yazara göre bu hadis-i şeriflerden çıkarılan anlam ise kadınların en iyisi; örtülü, kapalı ve namahremlerin nazarlarından uzak durabilenlerdir (Dâmolla, XX: 82).

#### 4.3.15. Kadının Mazeretsiz Olarak Kocasından Kendini Boşamasını İstemesi

Müellif, bir kadının dinen geçerli bir sebep veya özür olmaksızın boşu boşuna kocasından kendisini boşamasını istemesinin bir ailenin bozulmasına sebep olduğundan dinen caiz olmadığını belirtmektedir. O, bu görüşüne delil olarak şu hadis-i şerifi göstermektedir: “Herhangi bir kadın geçerli bir sebebi olmaksızın kocasından boşanma talebinde bulunursa cennetin kokusu ona haram olur.” (Tirmizî, 1975: 1187).

Müellif kitabında, bu meselenin hükmünü açıkladıktan sonra sebepsiz olarak kocasından boşanmak isteyen kadınlara şöyle hitap etmektedir:

“Evet, şimdi hiçbir değeri olmayan ve yok bahaneleri ileri sürüp kocasının yakasına yapışarak ‘derhal beni boş’ diye sinir bozuculuk yapan ey cahil kadınlar! Sizin bunları yaparak cennete girmeniz öte dursun, cennetin kokusunu bile alamazsınız! Onun için Allah’ın huzuruna gitmeden önce O’na tövbe edip bu çirkin işleri yapmaktan sakının! Zira o, büyük günahlar cümlesindedir. Müslüman evladı büyük ve küçük bütün günahlardan kendini uzak tutmalıdır.” (Dâmolla, XX: 84).

#### 4.3.16. Kadının Eşlerini Kendi İsimleriyle Çağırması

Müellife göre kadınların eşlerine kötü lakap takmaları ve o lakaplarla eşlerini çağırmaları dinen yasaklanan haram işlerdendir. Hatta saygısızlıktır. Benzer şekilde kadının eşine kendi ismiyle seslenmesi de mekruhtur. Nitekim meşhur fetva kitabı *el-Âlemgîriyye’de* bu konu hakkında şöyle bir fetva geçmektedir: “Oğulun babasını, kadının da kocasını ismiyle çağırması mekruhtur.” (FA, 1902: 362). Yazar, kendi âdetine göre bu meselenin hükmünü açıkladıktan sonra kendi toplumundaki kocalarını kötü lakap ile çağıran kadınlara şöyle hitap etmektedir:

“Fıkıh kitaplarında zikredilen hüküm bu ise zamanımızdaki bazı cahil kadınların kendi eşlerine kötü lakap takmaları ve bazı hoş olmayan uygunsuz kelimelerle kocalarına dil uzatmaları haram değil midir? Onun için kadınlar bu tür haram işlerden kaçınmalı, hoş olmayan sözlerle eşlerini rencide etmemeli ve günaha müptela olacak nahoş sözlerle eşlerine dil uzatmamalıdır. Zira bu tür davranışların haram olduğu fıkıh kitaplarında sabittir. Müslüman evladının haramdan kaçınması onun en büyük vazifesidir.” (Dâmolla, XX: 85).

#### 4.3.17. Eşi Vefat Eden Kadının Başka Erkekle Evlenmesi

Müellife göre eşi vefat eden kadının iddeti bittikten sonra başka erkekle evlenmesi dinen caiz olmakla beraber eğer kadının eski eşinden çocukları varsa onların terbiyesi ile ilgilenip

tekrar evlenmeden çocuklarının babasına olan vefa borcunu eda etmesi daha faziletlidir. Yazar, vermiş olduğu bu hükme delil olarak şu hadisi getirmektedir: “Cennet ehlinde olan dört sınıf kadından biri odur ki kocası vefat etmiş, ona küçük çocuklar bırakmış, kadın ise çocuklarını zayi olmasın diye evlenmeden kendini onlara adamıştır.” (Zehebî, 2016: 175). Dâmolla burada yine kendi toplumunda yaşanan illetleri dile getirmekte, yorum ve eleştiriler yapmaktadır:

“Bizim bu diyarımızda eşleri vefat eden bazı kadınlar, vefat eden kocasından yedi-sekiz çocuk ve onlar büyüyünceye kadar masraflarına yetecek kadar mal-mülk kalmış olsa bile yine evlenmek için iddetinin bitmesini dört gözle beklerler. Yaşları yirmi ve otuz civarında olanların evlenmeleri normal karşılanır. Ancak yaşlılık sınırına gelmiş kadınların aşk u şevkle evlenmeleri hiç normal bir durum değildir. Bazı kadınlara düşkün erkekler de bu kadınların mirasını gözleyip evlenirler. Bu zevk ü sefaya düşkün cahil kadınlar ise yeni evlendikleri kocalarıyla gururlanıp çocuklarının miraslarını onlara yedirerek heba ve israf etmektedirler. Fakat vefat eden kocalarından geçimlerini sağlayabilmeleri için miras kalmayan veya birer mesleği olmayan kadınların evlenmeleri elbette mazeret sayılır. Hatta onların öyle yapmaları gerekmektedir.” (Dâmolla, XX: 98-99).

#### 4.3.18. Kadının Süslenmek İçin Saç Ektirmesi, O Saçla Namaz Kılması ve Dövme Yaptırması

Müellife göre kadının -ister kendi dökülen saçı olsun ister başka kadının saçı olsun, insan saçını ektirmesi dinen haramdır. Bu konu hakkında *el-İhtiyar*da şöyle geçmektedir “İnsan saçıyla saçı kaynak yapmak haramdır. O saç kendisinin dökülen saçı olsun veya başka kadının saçı olsun fark etmez.” (Mevsilî, 1937: 164). Fakat kadının her türlü ip veya hayvan türlerinden yapılan saçı ekmesi caizdir. Müellif bu husus hakkında Hanefi mezhebinin temel kaynaklarından biri olan *Kâdîhan*'da (Özel, 2001: 121-123) geçen “Kadının saçına kumaştan veya hayvanların kuyruğundan yapılmış saçı bağlaması caizdir.” (FA, 1902: 358) şeklindeki fetvayı iktibas eder (Dâmolla, XX: 100-101).

Vücuduna dövme yaptırmak meselesine gelince müellif, bu işin dinen yasaklanmış haram işlerden olduğunu ifade eder. Onun için Müslümanların bu çirkin davranıştan uzak durmaları gerekir. Nitekim bu konu hakkında Peygamberimiz “Allah saçı ekleyen ve ekleten, dövme yapan ve yaptıran kadınlara lanet etmiştir.” (Şeybânî, 2001: 24804) diye buyurmaktadır (Dâmolla, XX: 102-103).

#### 4.3.19. Kadınların Birbirleriyle Karşılaştıkları Zaman Ağız ve Yüzlerinin Temas Etmesi

Müellife göre kadınlar misafirlik, düğün ve taziye gibi her türlü toplanma yerlerinde birbirleriyle karşılaştıkları zaman ağızları veya yüzleriyle öpüşerek görüşmeleri dinen mekruhtur. Müellif bu hükmü *el-Âlemgîriyye*'deki “Kadınlar kendi aralarında karşılaştıklarında veya veda ettiklerinde birbirinin ağızını ya da yanağını öpmesi mekruhtur.” (FA, 1902: 369) şeklindeki fetva ile teyit etmektedir (Dâmolla, XX: 104).

#### 4.3.20. Kadınların Erkeklerle Tokalaşması

Müellife göre kadınların kendilerine namahrem olan erkeklerle, erkeklerin de namahrem kadınlarla tokalaşıp görüşmeleri haramdır. Yazar bu hükme delil olarak Hz. Aişe'nin “Peygamberimiz hiçbir kadının elini tutmazdı.” (Şeybânî, 2001: 24829) şeklindeki sözünü delil göstermektedir (Dâmolla, XX: 106-108).

#### 4.3.21. Fal Baktırma ve Nazarlık Yaptırma ile İlgili Görüşü

Müellife göre kâhinlik, falcılık ve gaybdan haber vermek iddiasında bulunmak suretiyle yapılan herhangi bir davranış, dinen kesin yasaklanan haram işlerdendir. Aynı şekilde bir erkeğe kendini sevdirmek için yaptırılan muska ve kendini başkasının nazarından korumak için yapılan her türlü nazar boncukları da dinen yasaklanan davranışlardır. Peygamberimiz bu konu hakkında “Kim ki bir müneccime (astrolog) gider de (ondan gayb veya gelecek ile ilgili) bir şey sorar ve onun dediklerinin tasdik ederse, o kişinin kırk gün kıldığı namaz kabul edilmez.” (Şeybânî, 2001: 16638) demiştir. Yine Hz. Peygamber başka bir sözünde “(İçerisinde sihre ya da küfre ihtimali bulunan anlaşılmasız sözleri) okuyarak (hasta) tedavi etmek, muska takmak ve (kadının kocası için yaptırdığı) sihre benzer şeyler yapmak şirktir.” (Şeybânî, 2001: 3615) demiştir.

Ayrıca müellif görüşünü İmam Muhammed'in (ö. 189/805) *el-Câmiu's-Sağîr* adlı eserinde verdiği “Eğer kadın kocasının nefretinin sevgiye dönüşmesi için muska takmak istiyorsa, bu iş kesin haramdır, hiçbir zaman helal olmaz.” fetvasını referans göstermiştir. Araştırdığımız kadarıyla bu fetvanın kaynağı *el-Câmiu's-Sağîr*'da bulunmamaktadır. Fakat İbn Âbidîn'in (1784-1836) *Reddü'l-muhtârale'd-Dürri'l-muhtârad* adlı eseri ile Küveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı tarafından yayımlanan *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye* adlı fıkıh ansiklopedisinde bu fetvanın *el-Câmiu's-Sağîr*'da olduğu zikredilmiştir (İbn Abidin, 1966: 364; MFK, 1983 - 2006: 30). Dâmolla'ya göre şeran yasaklanan bu tür davranışları erkeklerin yapması bir derecede günah ise kadınların falcıya veya gaybtan haber verdiklerini iddia eden kimselerin yanlarına gitmeleri, günah üzere günahdır. Çünkü kadının fal baktırması bir günah ise onun bir yabancıya yanına gitmesi ve o yabancı ile ıssız bir yerde bulunması ayrı bir günahdır (Dâmolla, XX: 63-65).

### Sonuç

Şemsuddin Dâmolla'nın aile hukukuna ilişkin görüşlerini ortaya koyan “*Mühimmatü'z-Zevceyn*” adlı eseri, büyük ölçüde müellifin yaşadığı dönemde kendi toplumunda meydana gelen karı-koca ilişkilerinin genel muhtevasını yansıtmaya açısından önemlidir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu eseri kendi bakış açısıyla, ailenin korunması ile ilgili sorunların çözümüne katkı sağlamayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Çalışmada, eşler arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiği, karı-kocaların birbirlerine karşı sorumluluklarının ne olduğu izah edilmiştir. Eserde, üzerinde durulan konular genel olarak ilgili ayet ve hadisler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Şeri hüküm beyan edilmesi gereken konularda ise sadece Hanefi mezhebinin kaynak eserlerine müracaat edilmiştir. Ayrıca eserde her kesim halk tabakasının kolayca anlayabileceği sade bir Türkçe dil kullanılmıştır.

Yazarın yaşadığı bölge ve çağın gerektirdiği dinî ve sosyal zorluklara rağmen toplumda çoğunluğun benimsediği ve özendiği hususları açıkça eleştirmek oldukça mesuliyet ve cesaret gerektiren bir durumdur. O, bu noktada kendi görevini yerine getirerek toplumda yaygın hâle gelen, ufak sebeplerden dolayı ailenin bozulması, evlenmenin sadece cinsellik olarak algılanması, karı-kocaların kendilerine özel olan aile sırlarının yayılması, kadınların falcı ve kâhinlere gitmesi, eşcinsellik, saç ektirmek ve dövme yaptırmak gibi İslam'a aykırı fiilleri dinî, ahlaki bakımdan tenkit etmiş ve halka önemli tavsiyelerde bulunmuştur. Ancak yazarın eserinde değindiği konuları daha çok kadınlar üzerinden ele alması, bazı problemleri eleştirirken toplumdaki kadınların hepsine genelleme yapması, başka toplumdaki kadınları överek kendi bölgesindeki kadınlarla kıyaslaması ve bazı yerlerdeki eleştirilerde ağır ifadeler kullanması gibi hususlar, bazı okuyucu tenkitlerine mahal olacak mahiyettedir.

### Kısaltmalar

MFK	El-Mevsûatü'l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye
FA	Fetva el-Âlemgîriyye

**Kaynakça**

- Abdullâh b. Mahmûd b. MevdûdEbû'l-FazlMecdüddîn Mevsilî (1937). *El-İhtiyâr li-ta'îlî'l-Muhtâr*. Kahire: Matbaatu'l-Halebî Yayınları.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel Şeybânî (2001). *El-Müsned*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle Yayınları.
- Buğda, Alimcan (2018). *Şerki Türkistan İslâm Cumhuriyeti ve Onun Esasi Kanunu*. İstanbul: Satuk Buğrahan Neşriyatı.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi Buhârî (1893). *El-Câmel-Câmiu's-Sahîh*. Kahire: Matbaatu'l-Kübrâ Yayınları.
- Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânîed-Dımaşkî Zehebî (2016). *El-Kebâir*. Beyrut: Dâru'n-Nedve el-Cedîde Yayınları.
- Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî Nesâî (2001). *Es-Sünenü'l-kübrâ*. Beyrut: Er-Risâle el-Âlemiyye Yayınları.
- Ebû BekrAhmed b. el-Hüseyn b. Alî Beyhakî (2004). *Es-Sünenü'l-Kübrâ*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınları.
- Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Yezîd Tirmizî (1975). *Süneni't-Tirmizî*. Kahire: Matbaatu el-Bâbî el-Halebî Yayınları.
- EbûAbdillâh Muhammed b. YezîdMâce el-Kazvînî İbni Mâce (2010). *Sünen-i İbni Mâce*. Kahire: Dâru'İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye Yayınları.
- EbûHâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân (1976). *El-Mecrûhîn Mine'l-Muhaddisîni'd-du'afâ ve'l-Metrûkîn*. Halep: Dâru'l-Va'y Yayınları.
- El-Mevsûatü'l-Fıkhiyye El-Kuveytiyye* (1983-2006). Kuveyt: Dâru's-Selâsil Yayınları.
- Fetva el-Âlemgîriyye* (1902). Kahire: el-Matbaatu'l-Kübrâ el-Amiriyye Yayınları.
- Giyas, İmir (2015). "Altı Şehir" Kelimesi Hakkında. Xinjiang İctimai Penler Tetkikati Dergisi, (3): 67-74.
- Halîl b. Ahmed b. Mecîd Sehârenpûrî (2006). *Bezlü'l-Mechûd fî Halli Ebî Dâvûd*. Hindistan: Merkez Ebi'l-Hasan En-Nedvî Lil-Bûhûs ve'd-Dirâsât Yayınları.
- Kurban, Nur Ahmet (2020). Sâbit Dâmolla. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. 307-309. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mahsum Hacı, Abdülhakim (1984). *Tecelli Mücelli*. Kaşgar: Kaşgar Uygur Neşriyatı.
- Molla Musa Sayrami (1988). *Tarihi Hamidi*. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Âbidîn (1966). *Reddü'l-muhtârale'd-Dürri'l-muhtâr*. Kahire: Atbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî Yayınları.
- Özel, Ahmet (1989). El-Âlemgîriyye. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. C. 2, 365-366. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özel, Ahmet (2001). Kâdîhan. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. C. 24, 121-123. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Radiyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed Haddâd (1904). *El-Cevheretü'n-Neyyire*. Mısır: Matbaa Hayriyye Yayınları.
- Seyit, Mirahmet ve Rozi, Yalkun (1997). *Memeteli Efendi*. Urumçi: Xinjiang Üniversitesi Neşriyatı.

Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd (2010). *Es-Sünen*. Beyrut: Dâru İbn Hazm Yayınları.

Süyûtî, Celâlüddîn (2009). *Ed-Dürrü'l-Mensûr Fi't-Tesiri bi'l-Me'sûr*. Beyrut: Dâru'l-Fikir Yayınları.

Şemsuddin Dâmolla (XX). *Muhimmatü'z-Zevceyn*.

Yıldız, Fahreddin (2020). Abdülkâdir Dâmolla. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. 306-307. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

#### **İnternet Kaynakları:**

URL-1: <http://www.maqale.uyghurkitap.com/makale-9438f3a7fb4105dde702> (Erişim: 06.01.2023).